

ДІЄПРИКМЕТНИКОВІ ЗВОРОТИ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Дієприкметник у турецькій мові, особливо у зіставленні з українською мовою, попри все значення для мовної системи, ніколи не був об'єктом спеціального дослідження. Попри недостатню дослідженість дієприкметника навіть в турецькій мові, в наявних джерелах згадується дієприкметник, насамперед в плані практичного використання [1, с. 189]. Визначення його значно відрізняються у дослідників, залишаються доволі сумнівними й надалі надають підґрунтя для дискусій.

А. М. Кононов у своєму першому виданні граматики турецької мови розглядає дієприкметник як віддієслівний прикметник, що функціонує в якості означення, виділяючи чотири форми дієприкметників: теперішнього часу, теперішньо-майбутнього часу, минулого часу, майбутнього часу, а також низку перифрастичних дієприкметникових форм. Проте вже у виданні 1956 року Кононов взагалі відмовляє дієприкметникам (за винятком дієприкметника теперішньо-минулого часу на -an/en) у праві на статус окремої морфологічної категорії, вважаючи дієприкметник «лише однією із синтаксичних функцій деяких часових основ дійсного способу» [2, с. 251]. В розділі «Морфологія» А. М. Кононов описує єдиний, на його думку, турецький дієприкметник – на -an -en і низку перифрастичних форм, основним складовим яких є допоміжне дієслово *olmak* у формі дієприкметника – *olan* [2, с. 252–254]. Після цього в розділі «Синтаксис» автор розглядає під рубрикою «Дієприкметники» п'ять форм як предикативне означення, наділене часовими значеннями, що постає у вигляді ядра розгорнутого означення [2, с. 470]. Тобто А. М. Кононов сам же спростовує свою тезу про наявність у турецькій мові лише єдиної морфологічної дієприкметникової форми.

Закладена А. М. Кононовим традиція опису граматичної системи турецької мови, зокрема й системи дієприкметників з незначними змінами відтворюється й дотепер в усіх російських та українських тюркологічних джерелах. Проте зустрічаються і дивні трактування категорії дієприкметника, як то у підручнику турецької мови П. С. Аровіної та В. І. Сурової. Вони вважають, що «турецькі дієприкметники зберігають такі граматичні категорії дієслова як: перехідність чи неперехідність, стан, вид і час». До того ж, автори зазначають що в турецькій мові «дієприкметник – основа теперішнього часу на -yor і минулого часу на –*di*», до того ж дивна теза про те що «дієприкметник виконує в турецькій мові синтаксичні функції означення та присудка». Згадані авторки, так само як і автори інших підручників турецької мови – П. І. Кузнецов, Л. М. Дудіна – розглядають чотири форми дієприкметника – теперішньо-минулого часу на -an, минулого на -miş, теперішньо-майбутнього часу -ır, майбутнього часу на -acak.

Багато в чому логічнішим є підхід до дієприкметників турецьких мовознавців – М. Хенгірмена, Т. Н. Генджана, М. Ергіна, а також відомого англійського тюрколога Дж. Л. Льюїса. Принциповою відмінністю концепцій названих науковців є включення до сфери дієприкметників так званих особових дієприкметників, які вітчизняними тюркологами майже не розглядаються – *-dik* форма. Такий «особовий» дієприкметник суперечить прийнятному в європейському мовознавстві визначенню дієприкметника як неособової форми, через що й виникла «*-dik* форма» як специфічне явище в турецькій мові [3, с. 336].

Щодо турецьких лінгвістів, то вони, напевне, сприймаючи особові дієприкметники як органічні для себе й своєї мови явища, взагалі не роблять відносно них жодних застережень і не вигадують для них спеціального терміна. Наприклад, один з найвідоміших турецьких лінгвістів М. Хенгірмен поділяє всі дієприкметники на три групи – *Geniş Zaman Ortaçları* (дієприкметники широкого часу), *Gelecek Zaman Ortaçları* (дієприкметники майбутнього часу), *Geçmiş Zaman Ortaçları* (дієприкметники минулого часу) [4, с. 235]. Цікаво, що М. Хенгірмен серед дієприкметників теперішнього часу виділяє і форму на *-ısl*, а даний афікс вважає словотворчим. Подібний підхід спостерігається і в інших граматиках турецьких авторів (Едіскун, Ергін та ін.).

Взагалі, під час розгляду категорії дієприкметника в турецькій мові важливим є розрізнення синхронічного та діахронічного планів [1, с. 195]. Якщо розглянути це явище з діахронії, то відчутним є генетичний зв'язок між дієприкметниками й особовими формами дієслова, які являють собою поєднання дієприкметників з особовими за займенниками, трансформованими в процесі історичного розвитку тюркських мов у афікси предикативності. Проте на сучасному етапі розвитку турецької мови такий зв'язок не є релевантним, тому правильно досліджувати дієприкметники, з одного боку, й особові форми дієслова, з іншого боку, як окремі граматичні явища. До того ж, для класифікації турецьких дієприкметників доволі істотним критерієм є їх функціональність у сучасній мові. Вся сукупність дієприкметників може бути поділена на: такі, що активно функціонують у сучасній турецькій мові (*-en/-miş/-ecek/-dik*); реліктові дієприкметники – їх твірні й функціональні потенції значною мірою обмежені, тобто вони переважно використовуються у сталих формах (*-esi, -ir*) [1, с. 198].

Афікс *-ir* був доволі функціональним, проте значення, яке було властиве цьому дієприкметникові на більш ранніх етапах розвитку турецької мови, сьогодні реалізується за допомогою афікса *-an*. Він перебрав на себе весь спектр значень в площині одночасності й попередності дії.

Розгорнуте означення на *-an* може мати при собі суб'єкт, який оформляється афіксом присвійності третьої особи:

Список використаних джерел

1. Сорокін С. В. Турецька й українська мови в системі координат «Вид-Час-Модальність»: Монографія. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2009. – 244 с.
 2. Кононов А. Н. Грамматика турецького языка. – М. – Л.: Изд-во АН ССРСР, 1941. – 561 с.
 3. Халимоненко Г. І. Турецька мова. Türk dili : [монографія] / Г. І. Халимоненко. – К. : «Київський університет», 1997. – 140 с.
- Кузнецов П. И. Учебник турецького языка. Начальный курс + Завершающий курс. – М.: Восток- Запад, 2007. – 387 с.